

AB TURİZM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE ARTVİN İLİ'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM POTANSİYELİ

H. Kutay AYTUĞ *
Mahshid MIKAEILI**

ÖZ

Sürdürülebilir turizm kavramı 1990'lardan beri kullanılmaktadır. Günümüzde, sürdürülebilir turizm hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler tarafından çevrenin korunması, sosyal adaletin sağlanması, ekonomik kalkınmanın artırılması, geleneksel kültürlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasındaki önemi nedeniyle desteklenmektedir. Sürdürülebilir turizm aynı zamanda yerel toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında yaşam standartlarının artırılması hedefine ulaşmada bir araç olarak kabul edilmektedir. Günümüzde sürdürülebilir turizm, turizm endüstrisinin üye ülkeler arasındaki işbirliği ile büyüme ve istihdama katkısını maksimize ederken, AB'nin lider destinasyon olarak kalma hedefini güden turizm politikasında kilit bir role sahiptir. Bir aday ülke olarak Türkiye, kendi turizm politikasını ve sürdürülebilir turizm uygulamalarını AB standart ve politikalarıyla uyumlu olarak dönüştürmek zorundadır. Artvin ili mükemmel peyzajı, zengin bitki ve hayvan çeşitliliği ile sürdürülebilir turizm açısından Türkiye'nin en önemli yerlerinden biridir. Bunun yanı sıra botanik turizmi, kuş gözlemciliği, avcılık turizmi, sportif balıkçılık, doğa/dağ yürüyüşü, atlı doğa yürüyüşü, mağara turizmi, bisiklet turizmi, yayla ve festival turizmi, akarsu turizmi, yaban hayatı (fauna) gözlem ve karavan turizmi gibi turizm tiplerini hayata geçirmede ve/veya geliştirmede büyük bir potansiyele sahiptir. Bu çalışma bölgenin sürdürülebilir turizm potansiyelini AB turizm politikası çerçevesinde analiz edip açıklamak ve onun potansiyelini geliştirmek için bazı öneriler getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir turizm, alternatif turizm, AB turizm politikası, Artvin

ABSTRACT

The concept of sustainable tourism has been used since 1990s. Today, sustainable tourism is supported by both developed and developing

* Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Böl., ORCID: 0000-0002-6353-7468, kutayaytug@yahoo.com

** Yrd. Doç. Dr., Islamic Azad University, Department of Architecture, Ajabshir Branch, Iran. ORCID: 0000-0002-8126-3069, mahmikaيلي@gmail.com

countries due to protection of environment, provision of social justice, increasing economic development, preservation of traditional cultures and transferring to the next generations. It is also accepted as an instrument for supplying the needs of the local community and for achieving the aims of improving living standards. Sustainable tourism has a key role for EU tourism policy that aims to maintain Europe's standing as a leading destination while maximising the industry's contribution to growth and employment and promoting cooperation between EU countries. As a candidate country, Turkey must transform its own tourism policy and sustainable tourism application compatible with EU standards and policies. Artvin province is a one of the most important destinations of Turkey due to its perfect landscape, rich plant and animal variety for sustainable tourism. It also has different inefficient alternative tourism forms that are also sustainable tourism types. On the other hand, Artvin has also very big potential to establish and/or to increase different sustainable tourism forms such as botanic tourism, bird watching tourism, hunting tourism, sport fishing, nature / mountain trekking, horse riding, cave tourism, bicycle tourism, plateau and festival tourism, river tourism, wild-life (fauna) observation, caravan tourism. This paper analyses and explains the sustainable tourism potential of the region in the framework of EU tourism policy and makes some suggestions to improve its potential.

Keywords: Sustainable tourism, alternative tourism, EU tourism policy, Artvin

Sanayiden tarıma, çevreden turizme hemen her konuda 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gittikçe önem kazanmaya başlayan sürdürülebilirlik kavramı 21. yüzyılda çok daha önemli bir hale gelmiştir. Özellikle 1990'lardan beri ön planda olmaya başlayan sürdürülebilir turizm, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler tarafından her geçen gün daha çok sahiplenilmektedir.

Ankara Anlaşmasından beri Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik hedefi olan Türkiye, Ekim 2005'de müzakere sürecine girmiş ve bu tarihten sonra çok daha kapsamlı bir şekilde, bir yandan mevzuat uyumunu gerçekleştirirken diğer yandan da politika uyumlaştırmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bugün gelinen noktada AB ile Türkiye arasında yaşanan siyasal sorunlar ve gerilimlere rağmen müzakereler fiilen donma noktasına gelmiş olsa da resmen askıya alınmamıştır. Bu bağlamda gerek Birlik için, gerekse Türkiye için büyük önem arz eden turizm konusunda da Türkiye tarafından ulusal mevzuat ve politikalarda gerekli uyumlaştırmalar yapılmak zorundadır.

Bu çalışmanın amacı, AB turizm politikaları ve AB düzeyinde sürdürülebilir turizm uygulamaları hakkında genel bir bilgi vererek, Artvin ilinin sürdürülebilir turizm potansiyelini incelemektir. Bu amaçla yazın taramasına dayanarak betimleyici bir şekilde kurgulanan çalışma, öncelikle kavramsal çerçeve çizmek için sürdürülebilir turizm kavramı üzerine, daha sonra ise AB'nin turizm politikası ve sürdürülebilir turizm uygulamalarına odak-

lanmıştır. İzleyen bölümde Artvin'in sürdürülebilir turizm potansiyelini ortaya koymak için öncelikle Artvin'in doğal özellikleri kısaca özetlenmiş, daha sonra ise Artvin'deki sürdürülebilir turizm uygulamaları değerlendirilmiştir.

1. Sürdürülebilir Turizm

Tarihsel kökleri oldukça gerilere götürülebilmekle beraber, yirminci yüzyılın son çeyreğinde önem kazanan sürdürülebilirlik kavramı, birçok sektörde olduğu gibi turizm için de oldukça önemli olmaya başlamıştır. Özellikle turizm sektörünün küresel düzeyde geldiği ölçeğin büyüklüğü ve çeşitliliği sonucunda ortaya çıkan çevresel etkiler (Saarinen vd.,2009: 4 ; Zolfani, vd., 2015: 1) dikkate alındığında sürdürülebilir turizm kavramının önem kazanması adeta kaçınılmaz olmuştur. 1980'lerde çevresel konulardaki duyarlılığın artması sonucu, çevreye daha hassas turizm uygulamalarına yönelik talebin artması ile birlikte 1990'larda sürdürülebilirlik kavramı tüm turizm sisteminin ve bu sistemin gelişiminin ekonomik ve politik yapısına yön veren bir fikre, platforma dönüşmüştür (Saarinen vd.,2009: 7).

Günümüzde birçok sosyal bilim alanında olduğu gibi üzerinde tam olarak uzlaşılmış ortak bir tanımı olmayan "sürdürülebilir turizm" kavramı (Saarinen, 2006: 1124; Sharpley, 2000:1) Buckley'e (2012: 528) göre ilk kez 1990'lı yıllarda kullanılmıştır. Swarbrooke ve Horner (2007: 179) sürdürülebilir turizm kavramının "yeşil turizm" kavramı ile karşılıklı olarak birbirlerinin yerine kullanılabilen kavramlar olduğunu belirtip, sürdürülebilir turizmin sosyal adalet, ekonomik canlılık ve fiziksel çevrenin korunması ile ilintili olduğunu vurgulamışlardır.

Dünya Turizm Örgütüne (UNWTO) göre *sürdürülebilir turizm; ziyaretçilerin, endüstrilerin, çevre ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan; mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini tam olarak dikkate alan bir turizm türüdür* (UNWTO, 2017). Bu bağlamda sürdürülebilir turizm;

- Turizmin geliştirilmesinde önemli bir unsur olan çevresel kaynakların en iyi şekilde kullanılması, doğal mirasın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yardımcı olunması ile ilgili gerekli ekolojik süreçlerin sürdürülmesi,
- Ev sahibi toplulukların sosyo-kültürel özgünlüğüne saygı duyan, onların inşa edilmiş ve yaşayan kültürel mirasları ile geleneksel değerlerini koruyan ve kültürler arası anlayışa, hoşgörüyeye katkı sunan,
- Dengeli istihdam, topluluk paydaşlarına yönelik gelir kazanma fırsatları, sosyal hizmetler ve yoksulluğun hafifletilmesine katkıda bulunma dâhil olmak üzere, tüm paydaşlara sosyo-ekonomik fayda sağlayarak uygulanabilir, uzun vadeli ekonomik imkânlar sağlayan bir yaklaşımdır (UNEP and UNWTO, 2005: 11).

Herhangi bir turizm ve/veya turizmle ilgili kalkınma hareketini yerel halkla bütünleştirerek doğaya karşın kesin bir taahhütte bulunmayı hedefleyen

sürdürülebilir turizm (TÜSİAD, 2012: 18); gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde, çevrenin korunması, sosyal adaletin sağlanması ve geleneksel kültürün korunup gelecek kuşaklara aktarılması ile iktisadi gelişme, yerel toplumun ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam standartlarının kısa ve uzun vadede iyileştirilmesi hedeflerine ulaşılmasında bir araç olarak kullanılabilmesi bakımından desteklenmektedir (Zolfani vd.,2015: 2; Öztürk, 2011: 161).

Günümüzde bir yandan kitle turizminin sürdürülebilirlik boyutunun arttırılması öne çıkarken diğer yandan da sürdürülebilir turizmin tanım ve kapsamıyla büyük oranda uyumlu olan alternatif turizm uygulamaları/modelleri de önem kazanmaya başlamıştır. Genellikle küçük ölçekli, daha az önemli ve büyük ölçüde yerel nüfusu ilgilendiren projeler olarak ifade edilen alternatif turizm (Pearce, 1992: 15) modelleri kapsamında; Artvin özelinde de öne çıkan, macera turizmi, kültürel turizm, sağlık turizmi, ekoturizm, kırsal turizm, tarımsal turizm, botanik turizmi, kuş gözlemciliği turizmi vb. turizm türleri yer almaktadır.

2. Avrupa Birliği Turizm Politikası ve Sürdürülebilir Turizm

Günümüzde turizm hem AB ülkelerinin ekonomilerinde çok önemli bir yer tutmakta hem de Birlik coğrafyası, küresel turizm pazarının en önemli bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Dünya Turizm Örgütüne göre, AB Dünya'nın en çok ziyaret edilen alanlarının başında gelmektedir (UNWTO, 2017 b: 5). AB, 478,3 milyon ziyaretçi ile küresel turizm pazarının %40,3'ünü elinde tutarken 2015 yılında 336,5 milyar Avroluk gelir elde etmiştir (UNWTO, 2016: 4-5). Bununla birlikte, AB coğrafyasının Dünya'nın bir numaralı turizm destinasyonu olması ve AB raporlarında turizmin Birlik açısından önemli bir büyüme aracı olarak kabul edilmesine rağmen (European Commission, 2010: 2) turizm konusu Lizbon Antlaşması'na kadar kurucu antlaşmalarda açıkça yer almamıştır. Bunun arkasında yatan ana neden ise ulus devletlerin turizm gibi önemli bir konuda Brüksel'e yetki devrinde bulunma konusundaki isteksizlikleridir (Estol & Font, 2016: 231). Buna karşın bütünleşme süreci içinde AB düzeyinde turizm konusuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olan ve/veya onu etkileyen birçok konuda düzenleme yapılmıştır. Söz konusu düzenlemeler aşağıdaki gibi gruplandırılabilir (Aytuğ, 2011: 69-110);

1. Turizme Doğrudan Etki Eden Faaliyet ve Düzenlemeler:

- Turizm Alanında Bilgi Değişimi ve Bilginin Yayılması,
- Mesleki Eğitim ve Öğretimin İyileştirilmesi,
- Bütünleştirilmiş Kalite Yönetimi,
- Turizm İşletmelerinin Güvenliği,
- Turizmde Yeni Teknolojilerin Kullanımı,
- Turist Hakları ve
- Engelli Turist Hakları

2. Avrupa Birliği'nin Turizmi Dolaylı Etkileyen Faaliyet ve Düzenlemeleri:

- Tek Pazar,
- Ekonomik ve Parasal Birlik,
- Vergi Politikası,
- Rekabet Politikası,
- İşletme Politikası,
- Bölgesel Politika,
- Kırsal Kalkınma Politikası,
- Çevre Politikası,
- Göç Politikası,
- Ulaştırma Politikası,
- Sosyal Politika ve İstihdam ve
- Kültür Politikası.

Komisyon, Mart 2006'da turizmin AB ekonomisinde oynadığı önemli rolü dikkate alarak, Birliğin turizm endüstrisinin rekabetçiliğini arttırma amacıyla uyumlu olarak daha fazla ve daha iyi işler yaratmayı hedefleyen yenilenmiş bir turizm politikası oluşturmuştur (Commission of the European Communities, 2007: 2). Lizbon Antlaşması sonrası dönemde ise 2008 finansal krizinin etkileri de dikkate alınarak yeni bir strateji ve eylem planı ile AB düzeyinde daha bütünleşik bir turizm politikası oluşturulmaya başlanmıştır. Bugün gelinen noktada, AB turizm politikası; üye ülkeler arasındaki işbirliğini teşvik edip, küresel turizm pazarındaki iyi uygulamaların ülkeler arasında paylaşımını sağlayarak, turizm endüstrisinin büyüme ve istihdama katkısını maksimize ederek, üye ülkelerin küresel turizm pazarındaki lider konumunu sürdürmeye çalışmaktadır. Brüksel, AB turizm endüstrisinin içinde bulunduğu zorlukları¹ da dikkate alarak 4 temel önceliğe odaklanan bir turizm stratejisi uygulamaktadır. Söz konusu öncelikler;

- Avrupa turizm sektöründeki rekabetçiliği uyarmak/arttırmak,

¹ Komisyonun yaptığı değerlendirmelere göre turizm sektörünün karşı karşıya kaldığı zorluklar: 1) Bugünün Avrupa'sında, diğer sektörlerde olduğu gibi, turizm sektöründe özellikle gelişmekte olan ülkelerin her geçen gün artan sayıda turisti kendi ülkelerine çekmelerinden kaynaklı bir rekabet baskısı, 2) Avrupa'daki yeni demografik yapıdan (özellikle 2020 sonrası nüfusun yaklaşık %20'sinin 65 yaş ve üstü olacak olması) kaynaklı olarak turistlerin davranış ve beklentilerinde ortaya çıkan değişikliklere sektörün kendini adapte etmesi, 3) iklim değişikliğinden kaynaklanan ve kaynaklanacak sorunlarla (su kıtlığı, biyolojik çeşitlilik üzerindeki baskılar, kar örtüsünün azalması sonucu kış turizmde ortaya çıkacak olan düşüşler, suların yükselmesi sonucunda sahil şeritlerindeki turizm alanlarının değişmesi vb.) uyumlu bir turizm politikasının düzenlenmesi, 4) Bilişim teknolojilerindeki değişimin turizm endüstrisi ve tüketiciler arasındaki ilişkilerde yarattığı dönüşüm, 5) KOBİ'lerin ifade edilen bu değişikliklerden kaynaklanan fırsat ve risklere karşı sınırlı mali kaynaklar ve kalifiye işgücü yetersizliğinden dolayı her zaman kendilerini adapte edememeleri, 6) Son olarak Avrupa turizm sektörünün karakteristik yapısından kaynaklanan nedenlerle turist hareketinin Temmuz ve Ağustos aylarında yoğunlaşmasının yarattığı optimal olmayan kaynak, altyapı ve personel kullanımı ile gelir akışındaki düzensizliklerdir (European Commission, 2010:4-6).

- Yüksek kaliteli, sorumlu ve sürdürülebilir turizmin gelişimini desteklemek,
- Avrupa'nın sürdürülebilir ve yüksek kaliteli destinasyon olarak öne çıkan imaj ve profilini güçlendirmek,
- Turizmin gelişimi için AB'nin finansal politikalarının ve araçlarının potansiyelini maksimize etmektir (European Commission, 2017 a).

Tüm bu gelişmeler ve hedefler bağlamında incelendiğinde sürdürülebilir turizm uygulamaları AB turizm politikalarında önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü turizm bir yandan dünyadaki en önemli ve en hızlı büyüyen sektörlerden biri olurken, diğer yandan AB 2020 stratejisinin başarıya ulaşmasında kilit bir öneme sahiptir (Dziuba, 2016: 112).

AB uzun dönemde sürdürülebilirliği sağlamak için ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel sürdürülebilirlik olguları arasında bir denge gözeterek sürdürülebilir turizm eylemlerini hayata geçirmektedir. Bu bağlamda AB turizmi çeşitlendirilmeye ve sınır aşan sürdürülebilir turizm ürünleri hayata geçirilmeye çalışılmakta ve bu projeler için Birlik bütçesinden kaynaklar aktarılmaktadır. Söz konusu projeler bağlamında bisiklet yolları, spor ve sağlık turizmi, doğa turizmi ve kültürel güzergâhlar (cultural routes) gibi Avrupa çapında çevre dostu tematik ürün ve hizmetler desteklenmektedir (European Commission, 2017 b).

Günümüzde, Avrupa çapında 17 bisiklet yolu rotası bulunmakta (EuroVelo, 2017) ve her ne kadar Eurostat tarafından ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutularak veriler toplanıp işlenirse de Avrupa çapında yıllık 44 milyar Avro'yu aşan bir pazar olduğu tahmin edilmektedir (European Parliament, 2012: 17).

Sürdürülebilir turizmin güçlendirilmesi amacıyla öne çıkan bir diğer boyut kültürel turizm faaliyetlerinin desteklenmesidir. Bugün Avrupa'da her on turistten dördünün destinasyon seçiminde müzeler, tiyatrolar, arkeolojik kentler, endüstriyel alanlar, müzik ve gastronomi gibi kültürel ürün ve hizmetler belirleyici olduğundan kültürel turizmin desteklenmesi amacıyla sınır aşan kültürel güzergâhlar oluşturulmaktadır (European Commission, 2017 c).

AB turizm pazarında oldukça küçük yer tutan sağlık turizmi de sürdürülebilir turizm bağlamında AB fonlarından² destek görmektedir. Avrupa Parlamentosu için hazırlanan raporda da vurgulandığı üzere, eldeki veriler yeterince güvenilir ve kesin olmasa da, sağlık turizmi alanında 2014 yılında 28 üyede 56 milyon iç turizm 5,1 milyon uluslararası turizm seyahati gerçekleştirmiştir. Söz konusu seyahatler tüm ziyaretlerin %4,3'ünü oluştururken 47 milyar Avro ile tüm turizm gelirlerinin %4,6'sını sağlamışlardır. AB ekonomisinin yaklaşık %0,3'üne tekabül eden sağlık turizmi, sadece sürdü-

² AB tarafından turizmin desteklenmesi amacıyla kullanılacak fonlar hakkında bilgi için bkz.] European Commission (2016). Guide on EU Funding 2014-2020 for Tourism Sector. Directorate-General Internal Market, Industry, Entrepreneurship & SMEs; 2016.

rülebilir turizm uygulamalarının artırılması için değil, aynı zamanda işgücü kalitesinin artırılması ve turizmin mevsimselliğinin azaltılması ile ilaç kullanımı ve koruyucu önlemlerin maliyetlerinin düşürülmesi bağlamındaki olumlu katkılarında dolayı da desteklenmektedir (Mainil vd., 2017: 1,9).

Günlük yaşamın stresinden uzaklaşmak, doğal yaşamı ve manzarayı gözlemlemek amacıyla doğayla doğrudan temas ederek gece konaklamalı bir şekilde milli parklar, ormanlar, göller, kırsal alanlar ve deniz kenarlarında yapılan; yürüyüş kuş gözlemciliği, kanoya binme vb. faaliyetler olarak tanımlanabilen doğa turizmi (Nyaupane vd., 2004: 540-541; Bell vd., 2007: 6) aynı zamanda eko-turizm, kırsal turizm, macera turizmi gibi alternatif turizm modelleri ve/veya segmentasyonları ile oldukça iç içe geçen bir turizm tipidir. Günümüzde, AB ülkelerinde gerek toplumsal yapıda ortaya çıkan sosyal ve demografik değişiklikler, gerekse çevresel kaygılar sonucu daha fazla talep görmeye başlayan bir turizm çeşidi olarak öne çıkmaktadır (Bell vd., 2007: 8-12).

AB, turizmi çeşitlendirmek ve sürdürülebilir turizmi desteklemek amacıyla, Komisyonun ortak finansmanı ile oluşturulan COSME³ programı aracılığıyla sürdürülebilir sınır aşan turizm ürünlerine destek vermektedir. Bunlar, alternatif turizm türleri olarak da ifade edilebilecek çevre dostu turizm uygulamaları, spor turizmi, gastronomi ve şarap turizmi, sağlık turizmi ve doğa turizmi gibi turizm çeşitlerine odaklanan; uluslararası seyahat rehberleri, güzergâhlar ve patikalar gibi tematik turizm ürünleridir. Bu programla verdiği desteklerle⁴ AB, sürdürülebilir turizmde ulus aşırı işbirliğini güçlendirmeyi; yerel otoriteleri, küçük ve mikro işletmelerin daha fazla sürdürülebilir turizm uygulamalarına dâhil olmasını teşvik etmeyi ve AB turizm sektörünün rekabetçiliğini uyarmanı hedeflemektedir (European Commission, 2017 d).

3. Artvin İli'nin Sürdürülebilir Turizm Potansiyeli

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Artvin ve sahip olduğu doğal güzellik hakkında kısaca bilgi verilecektir. Bu bağlamda ilin coğrafi konumu, iklim özellikleri, yaylaları, bitki örtüsü ve hayvan varlığı kısaca ortaya konulacak, daha sonra ise ilin sürdürülebilir turizm potansiyeli açıklanacaktır.

3.1. Artvin İlinin Doğal Özellikleri

Artvin, Doğu Karadeniz'in kıyısında Gürcistan sınırında 7.393 km² yüzölçümü olan, 2016 yılı itibariyle 168.068 nüfuslu görece küçük bir ildir. Km²'ye 23 kişi düşen ilde nüfusun %62,4'ü şehirlerde yaşamaktadır (TÜİK, 2017).

³ 2014-2020 dönemi için yaklaşık 2,3 milyar Avro kaynak tahsisi olan COSME programıyla AB, küçük ve mikro işletmeler başta olmak üzere işletmelerin rekabetçiliğini desteklemektedir (European Commission, 2017 e).

⁴ Söz konusu program verilen desteklerle ilgili daha fazla bilgi ve çeşitli proje örnekleri için bkz. European Commission (2017 e) "COSME" ve European Commission (2017 d) "Sustainable transnational tourism products".

Artvin'in coğrafi yapısı Anadolu'nun diğer bölgelerinden keskin bir çizgi ile ayrılmaktadır. İlin yüzey şekli çok engebeli olup, iklim çeşitliliği fazladır. İl arazisinin yaklaşık %56.8'ini (OGM, 2015, s. 28) ormanlık alanlar kaplamaktadır. Çoruh Nehri 431 km uzunluğu ile ilin en büyük akarsuyudur. Diğer bütün çay ve dereler hemen hemen Çoruh'un kollarını oluştururlar. Ayrıca bölgenin çeşitli yerlerinde çok sayıda doğal göller bulunmaktadır. Bunlardan; Şavşat ve Borçka ilçelerinde bulunanları, doğal güzellik ve turizm açısından en önemlileri sayılmaktadır (TÜİK, 2014: xii). Genel olarak, Karadeniz iklim özellikleri Artvin'de hakimdir. İklim olarak, kışları ılık, yazları sıcak ve fazla yağışlıdır. Bölgenin yüksek arazi yapısı nedeniyle Çoruh Nehrinden gelen nemli hava ile Karadeniz'in etkisi altında olan bu bölge; bulutlu, sık sık yağışlı ve sisli bir durumdadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013: 32-33). Artvin'in kıyı kesimlerinde Karadeniz ikliminin özellikleri egemenken, iç kesimlerde karasal iklim, geçiş kısımlarında ise yarı nemli iklim özellikleri ile zaman zaman Akdeniz iklimine yaklaşan bir iklim çeşitliliği gözlenmektedir (Eminağaoğlu vd., 2015a: 21-25). Bu iklim çeşitliliği, bitki örtüsünün⁵ oldukça zengin bir yapıya sahip olmasında önemli rol oynamaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013: 36).

Sürdürülebilir turizm uygulamaları açısından oldukça önemli olan yaylalar bakımından zengin olan Artvin'in ilçelerine göre yayla dağılımı aşağıdaki gibidir.

- **Yusufeli**, Zeytinlik ve Ortaköy Derelerinin oluşturduğu çizginin güneydoğusundaki bölgede bulunan Meşeli, Kurudere, Düzenli, Kireçli, Yığılı, Kapık, Irmaklar, Bilbilan, Çamlıca, Hanlıköy, Ballı ve Yoncalı yaylaları,
- **Muratlı-Borçka**, Artvin-Ortaköy Deresi ile Gürcistan arasında kalan bölgedeki, Taşkoprü, Meydancık, Mısırlı, Oba yaylaları,
- **Merkez İlçe**, Zeytinlik, Yusufeli ilçesi çizgisinin kuzey ve kuzeybatısında kalan bölgedeki Keşoğlu, Çamlık, Mağara, İnekli, Kocakarılı, Dikme ve Taşkınlık yaylaları (TÜİK, 2014: xii).

Verimli toprak ve hava koşulları nedeni ile Artvin, flora zenginliğine sahip olan bir bölgedir. Artvin'de çay, fındık, meyve ağaçları, yaprak döken kızılgaç, gürgen, ıhlamur, kayın, meşe, kestane gibi ağaçlar, bodur ağaçlar, sarmaşıklar ve orman gülü örtüsü ile 800 m ve daha yüksek kesimlerde ladin ve köknar ağaçları ile iğne yapraklılar bulunmaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013: 36).

Ormanlar Artvin açısından oldukça önem taşıyan bir unsurdur. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü'nün (OGM) 2015 yılı raporuna göre, Artvin'de toplam 403.695 ha (221.532 ha normal kapalı, 182.163 ha boşluklu kapalı) orman bulunmakta (OGM, 2015: 28) ve ormancılık sektörü Artvin için ayrıcalıklı bir konumdadır. Keza il genelindeki 310 köyün

⁵ Artvin'in bitki örtüsü hakkında daha detaylı bir özet için bkz. Eminağaoğlu vd. (2015b) Artvin'nin Flora ve Vejetasyon Yapısı. Ö. Eminağaoğlu içinde, Artvin'in Doğal Bitkileri (s. 27-52). İstanbul: Promat.

tamamının orman köyü niteliğinde olması dolayısıyla, ormanlar ilin sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir etkiye sahiptir (Eminağaoğlu, 2015c: 60).

Orman ve Su İşleri Bakanlığı, XII. Bölge Müdürlüğü ve Türkiye Milli Parklar raporlarına göre Artvin'de 3 milli park yer almaktadır. Tablo 1 bu milli parkların arazi genişliğini ve bazı temel özelliklerini sunmaktadır.

Birçok alternatif turizm modeli açısından oldukça büyük bir potansiyele sahip olan söz konusu milli parklar, Artvin'in sürdürülebilir turizm projelerinde kilit bir rol oynayabilme potansiyelini barındırmaktadır. Bu yüzden söz konusu milli parklar aşağıda kısaca değerlendirilecektir.

Hatila Vadisi Milli Parkı: Merkez ilçe sınırları içerisinde bulunmakta ve Hatila Vadisi'ndeki Hatila deresi ve birçok yan dereleri de kapsamaktadır. V tipi ve dar tabanlı olan vadi de litolojik farklılıklardan kaynaklanan eğim kırıkları ortaya çıkmıştır. Bu eğim kırıkları, akarsuda şelalelerin oluşumunu sağlamıştır. Vadinin topoğrafyası sonucu, orta kesimlerde kanyon ve boğaz oluşmuş olup, vadi çok çeşitli bitki türlerine ev sahipliği yapmaktadır. Sahada yaklaşık 50'si ilaç sanayiinde kullanılan 530 çeşit bitki türü mevcuttur. Bunlardan öne çıkanları, ağaç olarak; ladin, göknar, sarıçam, kayın, gürgen, kızılbaş, meşe, alıç, karaağaç, akçağaç, kavak, kestane, porsuk ve ihlamur, ağaççık olarak; orman gülü, fındık, şimşir, karayemiş ve üzve, çalı olarak; yaban gülü, böğürtlen ve ayı üzümü, otsu bitkiler olarak da; çoban püskülü, çilek, eğrelti otu, kekik, mürver ve ısırgan türleri şekindedir. Vadi hayvan türleri olarak da oldukça zengindir. Memeli hayvanlardan dağ keçisi, sincap, sansar, ayı, domuz, kurt, tilki, tavşan, çakal, ceylan, kuş türlerinden; dağ horozu, keklik, serçe, ağaçkakan, karatavuk, atmaca, bildircin, doğan; balık türlerinden; alabalık, sürüngenlerden; kertenkele, yılan ve kaplumbağa türleri bulunmaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2017 a).

Karagöl-Sahara Milli Parkı: Karagöl Şavşat ilçesinin 25 km. kuzeyinde yer almaktadır. Çok farklı bir topografik özellik gösteren Karagöl ve çevresinde çeşitli vadiler bulunmaktadır. Göl çevresi genellikle ladin ve çamlardan oluşan yoğun ormanlarla kaplı olup nadir bir güzelliğe sahiptir. Bu bölge gerek doğal güzelliği ile gerekse zengin flora ve faunasıyla oldukça yüksek bir turizm potansiyeline sahiptir. Bölgede, ağaç olarak; ladin, sarıçam, ahlat, ağaççık olarak; orman gülü, kızılçık, fındık, çalı olarak; orman çileği, böğürtlen, otsu bitkiler olarak da; eğrelti ve çayır otları bulunmaktadır. Bölgede hayvan varlığı olarak, memelilerden; ayı, kurt, tavşan, domuz, porsuk, tilki, sincap, vaşak, kuşlardan; keklik, doğan, yabani güvercin, karga, saksagan, sığırcık, alakarga, balıklardan; alabalık ve sazan, sürüngenlerden ise yılan, kertenkele ve kaplumbağa öne çıkmaktadır. Parkın, Sahara bölümünün orman örtüsü ladin ve köknarlardan oluşup seyrek bir dokuya sahiptir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2017 b).

Kaçkar Dağları Milli Parkı: Büyük çoğunluğu Rize il sınırlarında bulunmakla birlikte bir bölümü Artvin ve Erzurum'a uzanan bu park, zengin flora ve faunasının yanı sıra aktif bir şekilde devam eden yayla turizmiyle

de öne çıkmaktadır. Bölgedeki bütün vadiler endemik türler içermekte ayrıca Çat Deresi Vadisinde yer alan Zilkale harabeleri turizm açısından önemli bir değere sahiptir. Yörenin sosyal-kültürel ve ekonomik özelliklerini sergileyen yayla yerleşimleri, doğa ile uyum sağlayarak, geleneksel mimari değerlerini de taşımaktadır. Milli Park'taki 40 kırsal yerleşim birimi ve yaylaların var olması, bölgenin rekreasyonunda önemli bir konuma sahiptir. Milli Parkta yer alan Ayder Yaylası Türkiye'nin en eski kaplıcalarına sahip olarak, son yıllarda bölgenin en yoğun turistik merkezi durumuna gelmiştir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2017 c).

Tablo 1. Artvin İlinde Yer Alan Milli Parklar

Milli Park	Yer/ilçe	Ha	Yükseklik	Yıl	Bazı Temel Özellikler
Hatila Vadisi Milli Park	Artvin(Merkez)	17.104	Min. 1150 m Max. 3224 m	1994	Jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlar, tabii zengin orman ağacı türleri varlığı ile yaban hayatı zenginliği, dağ ve orman turizmi,
Karagöl-Sahara Milli Park	Artvin (Şavşat)	3766	Min.1150 m Max. 2598 m	1994	Hidrografik yapı ve bitki örtüsü zenginliği, eğitim, orman ekosistemleri, eko turizm, kültürel zenginlik
Kaçkar Dağları Milli Park	Rize, Artvin (Çamlıhemşin, Yusufeli)	52,970	2800 m.	1994	İlginç jeolojik ve jeomorfolojik yapı, tabii bitki ve yaban hayatı zenginliği, dağ, orman ve kış sporları turizmi,

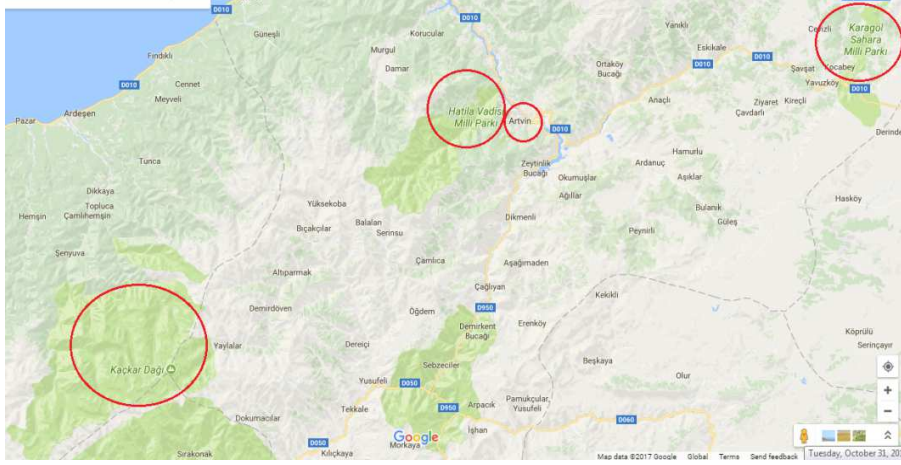
Kaynak: Orman ve Su İşleri Bakanlığı, XII. Bölge Müdürlüğü (2017a,b,c)'den yazarlar tarafından derlenmiştir.

Resim1'de bu üç Milli Park'ın Artvin ilinin arazisi üzerindeki konumları gösterilmektedir. Gerek bu çalışmanın konusu olan sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi için, gerekse doğal yaşamın korunarak gelecek nesillere aktarılması bakımından, Artvin ilinde yer alan milli parklar ve diğer doğal alanların içinde barınan çok sayıda bitki türü ve habitatların mevcut olarak korunması gerekmektedir. Bu çerçevede Artvin, Bern Sözleşmesi⁶ ve CITES

⁶ Bern Sözleşmesi Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşam Ortamlarını Koruma Sözleşmesi olarak Avrupa Birliği tarafından geliştirilmiş ve 1982 yılında uygulamaya konmuştur. Bern Sözleşmesi Avrupa'nın doğal bitki ve hayvan türleri ve onların doğal yaşam ortamlarının korunma-

Sözleşmesi⁷ olarak bilinen iki önemli uluslararası yaban hayatı ve bitki koruma sözleşmesinin kapsamında yer almaktadır.

Resim 1. Artvin ve etraf ilçelerinde yer Milli Parkların konumu

3.2. Artvin'de Sürdürülebilir Turizm

Bir önceki bölümde ortaya konulduğu üzere, sahip olduğu doğal varlıkları bakımından Artvin sürdürülebilir turizm uygulamaları açısından oldukça büyük bir potansiyele sahiptir. Günümüzde çoğu yeterince iyi planlanıp, destek ve teşvik görmese de birçok turizm faaliyeti Artvin'de gerçekleştirilmektedir. Özellikle sürdürülebilir turizm açısından önemli olan çeşitli alternatif turizm uygulamaları bölgede yeterince gelişmemiş olsa da aktif olarak hizmet vermektedir. Bu turizm faaliyetleri içinde özellikle yayla tu-

rası; üye ülkeler arasında işbirliği ve göç eden türler dâhil olmak üzere tehlike altındaki türleri de gözaltına almaktadır. Türkiye sözleşmeye 1984 yılında üye olmuştur. Bern Sözleşmesinin ilkelerine göre; Artvin'de 6 bitki türü sözleşmenin kapsamında yer almaktadır. Yine de bu sözleşmenin kapsamında koruma altına alınması gereken habitatlardan; Doğu Karadeniz Doğu Kayını-Doğu Ladini Ormanları, Anadolu-Kafkasya Doğu Gürgeni Ormanları, Doğu Karadeniz karışık meşe-gürgen ormanları, Karadeniz Bölgesi *Abies nordmanniana* ormanları, *Picea orientalis* ormanları ve Karadeniz-Kafkasya dağlık kızılgaç galeri ormanları bulunmaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013: 37).

⁷ "The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora" hayvan ve bitki türlerinin ticareti konusunda dünyada en yaygın olarak uygulanan sözleşmedir. 1975 yılından beri uygulanan sözleşmeye üye ülkelerin sayısı 140'ı aşmıştır. Türkiye 124. ülke olarak bu sözleşmeye 1994 yılında imza atmıştır. İzin ve sertifika sistemiyle çalışan CITES Sözleşmesi bitki ve hayvan türlerinin uluslararası ticaretini izlemekte ve kontrol etmektedir. Bu bağlamda Türkiye çapında bu tür bitkilerinden 114'ü CITES Sözleşmesine tabidir. Artvin'de bu bitki türlerinden 17'si bulunmaktadır. Bunlar: *Galanthus krasnovii*, *G. rizehensis*, *G. woronowii*, *Anacamptis pyramidalis*, *Cephalanthera damasonium*, *C. rubra*, *Dactylorhiza osmanica* var. *osmanica*, *D. romana*, *Orchis coriophora*, *O. coriophora* subsp. *fragrans*, *O. italica*, *O. punctulata*, *O. purpurea*, *Cyclamen coum* subsp. *caucasicum*, *C. coum* subsp. *coum*, *C. parviflorum* var. *parviflorum* ve *C. parviflorum* var. *Subalpinum*'dir (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013: 37-38).

rizmi, kırsal turizm, tarımsal turizm, eko turizm, kültürel turizm⁸ gibi, içinde festivaller de barındıran çeşitli turizm türleri öne çıkmaktadır.

Günümüzde Artvin'in değişik ilçelerinde başta yayla turizmi ve kültürel turizm ile doğrudan ilgili olan birçok şenlik ve festival düzenlenmektedir. Bunlar; Karüstü Karakucak Güreşleri, Karagöl Şenliği, Camili Kafkas Arı ve Bal Festivali, Salikvan Yayla Şenliği, Niyort Yayla Şenlikleri, Boğa Güreşi, Karakucak Güreşleri, Kültür Turizm ve Sanat Festivali, Yayla Göçü ve Karakucak Festivali, Yayla Şenliği, Kültür ve Spor Festivali, Pancar Dağı Festivali, Karakucak Güreş Festivali, Melo Kaledibi Kültür Sanat ve Turizm Festivali, Kafkasör Kültür, Turizm ve Sanat Festivali, Hopa Kültür Sanat ve Deniz Festivali, Beşpare Köyü Yayla Şenlikleri, Murgul Boğa festivali, Karakucak Güreşleri Festivali, Aydın Köyü Söğütdüzü Yayla Şenlikleri ve Karakucak Güreşleri, Lori Yaylası Karakucak Güreş Festivali, Efkari Aşıklar Şenliği ve Karakucak Güreş Festivali, Kutlu Köyü Kale ve Yayla Festivali, Acı Su Yayla Şenlikleri, Anze Festivali, Pancarlı Yayla Şenlikleri, Sahara Pancarcı Şenliği, Meydancık Satave Gevrek Festivali, Seperhule Pancarcı Şenliği, Aros Yayla Festivali ve Arhavi Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali'dir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Bu festivallerden Kafkasör Kültür, Turizm ve Sanat Festivali en köklü geçmişe sahip olanıdır. Festivalin kökeninde yatan boğa güreşlerinin⁹ yaklaşık 200 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. (Kafkasör, 2017).

Söz konusu festival ve şenlikler bölgenin tanınırlığına oldukça katkı yapmakla birlikte turizm istenilen boyutta bir gelişme gösterememiştir. Artvin'in Hopa ve Arhavi ilçelerinin Karadeniz'de sahil şeridi olması nedeniyle bölge, bir yandan kısa sezonluk da olsa deniz kum güneş turizmi imkânlarına, diğer yandan çalışmada da vurgulandığı üzere eşsiz doğası ve peyzaj güzellikleri ile alternatif turizm modellerine ev sahipliği yapma imkânına sahiptir. Bu bağlamda doğru bir planlama ve sıkı bir denetimle Artvin sürdürülebilir turizm uygulamalarında Türkiye'nin marka kenti olabilir.

Sonuç ve Değerlendirme

1990'lı yıllardan sonra kullanılmaya başlanan sürdürülebilir turizm kavramı gerek gelişmekte olan; gerekse gelişmiş ülkelerde, çevrenin korunması, sosyal adaletin sağlanması ve geleneksel kültürün korunup gelecek kuşaklara aktarılması ile iktisadi gelişme, yerel toplumun ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam standartlarının kısa ve uzun vadede iyileştirilmesi hedefleri-

⁸ Kültürel turizm, yeni kültürleri tanıma ve geçmişteki kültürleri merak etme duygusuna dayanmaktadır. Her bölge kültürünün eğlenceli yanlarıyla diğer bölgedeki faaliyetleri bir arada tutarak, turizm faaliyetlerinin bütünleşmesini sağlamaktır (Mikaeili & Memlük, 2013: 89).

⁹ Bu güreşler, İspanya'daki boğa güreşlerinden çok daha farklı bir amaçla düzenlenmektedir. Artvin'in kırık bir araziye sahip olması nedeniyle, hayvanların birbirlerini yaralamasını önlemek amacıyla, yaylaya çıkmadan önce hayvanlar mutlaka barıştırılmak zorundadır. Aksi takdirde birbirlerini yaradıkları gibi, ölümcül kazalar bile kaçınılmaz olabilmektedir (Kafkasör, 2017).

ne ulaşılmasında bir araç olarak kullanılabilmesi bakımından desteklenmektedir.

Günümüzde, AB coğrafyası Dünya'nın bir numaralı turizm destinasyonu konumundadır. Turizm endüstrisi gerek AB, gerekse üye ülkeler açısından önemli bir büyüme aracı olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı, AB küresel turizm pazarındaki lider konumunu korumak istemekte ve politikalarını bu hedefle uyumlu bir şekilde tasarlamaktadır. Üye devletlerin turizm gibi önemli bir konuda Brüksel'e yetki devrinde bulunma konusundaki isteksizlikleri nedeniyle turizm konusu Lizbon Antlaşması'na kadar kurucu antlaşmalarda açıkça yer almamıştır. Lizbon Antlaşması sonrası dönemde, Birlik turizm politikasını oluştururken sürdürülebilirlik kavramı daha da kilit bir konumda yer almıştır.

AB'nin sürdürülebilir turizm politikalarına bakıldığında, ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel sürdürülebilirlik konuları arasında bir denge kurulduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda doğal yaşam ile doğrudan temasın sağlanmasına önem verilmektedir. AB turizmi çeşitlendirmeye ve sınır aşan sürdürülebilir turizm ürünlerini hayata geçirmeye çalışmakta ve bu projeler için Birlik bütçesinden kaynaklar aktarmaktadır. Sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi için bisiklet yolları, spor ve sağlık turizmi, doğa turizmi ve kültürel güzergâhlar gibi Avrupa çapında çevre dostu tematik ürün ve hizmetler desteklenmektedir.

Türkiye ile AB arasındaki siyasal ilişkiler dönemsel olarak gelgitler yaşasa da, resmi olarak dondurulmayan müzakereler nedeniyle; Türkiye turizm, çevre ve sürdürülebilirlik konularında AB mevzuat ve politikalarını dikkate almak durumundadır. Bu çerçevede Türkiye'den çok daha ileri seviyede bir çevre mevzuatına ve hassasiyetine sahip olan AB'nin sürdürülebilir turizm konusundaki uygulamaları, deneyimleri ve mevzuatı dikkate alınarak Türkiye'de ve bu çalışmanın konusunu oluşturan Artvin'de sürdürülebilir turizm desteklenmelidir.

Artvin ili ve çevresi birçok açıdan eşsiz bir turizm destinasyonu olması bakımından oldukça önemli bir sürdürülebilir turizm potansiyeline sahiptir. Sürdürülebilir turizm olarak değerlendirilebilen birçok alternatif turizm uygulaması bugün yeterince gelişmemiş olsa da bölgede mevcuttur. Bununla birlikte halen çok cılız olan ve/veya aktif olarak sunulmayan birçok sürdürülebilir turizm modeli bölgede uygulanabilir.

Artvin ilinin doğal ve coğrafi koşulları, ilde yetişen tarımsal ürünler, mevcut milli parklar ve orman zenginliği bu bölgeyi, doğa turizmi, kırsal turizm, tarımsal turizm, botanik turizmi, kuş gözlemciliği gibi alternatif turizm modelleri açısından çekici yapmaktadır. Bu çerçevede Artvin'de, çeşitli sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi yerel halkın gelir ve yaşam kalitesinin artırılması için önemli bir role sahip olabilir. Artvin'in sahip olduğu doğal özellikleri dikkate alındığında sürdürülebilir doğa turizm türlerinin içinde yer alan turizm çeşitleri olan; kuş gözlemciliği, av turizmi, sportif balıkçılık, doğa/dağ yürüyüşü (trekking), atlı doğa yürüyüşü, mağara turizmi, bisiklet turizmi, yayla ve festival turizmi, akarsu turiz-

mi, botanik turizmi, yaban hayatı (fauna) gözlemciliği, foto safari, kamp ve karavan turizmi modelleri daha fazla öne çıkarılabilir.

Artvin sahip olduğu iklim ve bitki çeşitliliği bakımından botanik turizmi açısından da büyük bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda bölgede bir botanik bahçenin bulunmaması önemli eksikliklerden biridir. Uluslararası standartlarda bir botanik bahçenin kurulması ve tanıtımının yapılması bölge açısından önemli fırsatlar doğuracaktır. Artvin'in sahip olduğu zengin florası içinde, gerek yerli turistlerin gerekse yabancı turistlerin ilgisini çekecek bol miktarda bitki çeşidi olduğu göz önüne alındığında bu turistleri hedefleyen parkurlar oluşturulup bunların ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımı yapılabilir. Bu aşamada haziran ve temmuz aylarının vejetasyonun en zengin olduğu dönem olması nedeniyle, turist hareketleri Arhavi ve Hopa'daki plajlara yönlendirilip, doğa üzerindeki turist baskısı azaltılabilir.

Ayrıca bölgede yer alan çeşitli kültürel faaliyetler festivaller, folklor, yayla şenlikleri, sergi gibi sanatsal etkinlikler, yerel yaşam tarzları ve bölgede yer alan yaylaların yerel mimarisi turizm açısından çekici sayılmaktadır. Bu tür faaliyetler ziyaretçilerin, bölgenin tarihini ve bir ulusa ait olan değerlerini görmesine ve tanınmasına yardım etmektedir. Söz konusu değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması da sürdürülebilir turizm açısından büyük önem taşımaktadır. Artvin özelinde kültürel turizmin desteklenmesi;

- Bölgenin ortak mirasını tanıtmaya ve aktarmaya,
- Uluslararası işbirliği,
- Bölgenin kültürel yapısının tanıtımı ve geliştirilmesi,
- Ekonomik faaliyetlerle yeni gelir yaratma,
- Doğal çevreyi duyarlı bir şekilde koruma,
- Yerel ve sürdürülebilir mimarinin tanımlanması ve tekrar kullanılmasının sağlanması bağlamında önemli katkılar da sağlayacaktır.

Son olarak, Artvin'de sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi amacıyla;

- Gerek yerel, gerekse ulusal düzeyde çevre ve sürdürülebilirlik konularında çok daha nitelikli bir eğitim ve toplumsal bilinçlenme sağlanmalıdır.
- Başta kırsal alanda yaşayan orman köylüleri olmak üzere, bölge insanı turizm konusunda bilinçlendirilmeli ve özellikle gençlere en azından orta düzeyde bir yabancı dil becerisi kazandırılmalıdır.
- Bölge'de sürdürülebilirlik olgusu ile uyumlu bir şekilde konaklama olanakları geliştirilmelidir. Özellikle orman köylülerinden gününbirlik turizm, kahvaltılık, öğle ve akşam yemekleri sunma konusunda istekli olanları bu konuda teşvik edilmeli gerek mali gerekse teknik destek (danışmanlık, eğitim vb.) verilerek sürdürülebilir turizm faaliyetlerine başlamalarına yardımcı olunmalıdır.

- İlin tarihi eser, mimari ve festivaller gibi kültürel değerleri değerlendirilerek sürdürülebilir turizminin geliştirilmesi ve pazarlanması amacıyla bütünlük bir turizm stratejisi oluşturulmalıdır.
- Sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin nasıl yapılacağı konusunda üniversite, sivil toplum kuruluşları ve kalkınma ajanslarıyla eşgüdümlü çalışmalar yapılarak bölgeye getirilecek uzmanlar yöre halkına yönelik eğitim ve bilgilendirme programları oluşturabilirler.
- Doğru hedef kitle seçilerek tanıtım ve reklam faaliyetleri düzenlenerek bölgenin turizm potansiyeli geliştirilebilir. Bu bağlamda çok dilli kitapçık ve broşürler, internet portalları gibi uygulamalar devreye sokulabilir.
- Başta AB ülkeleri ve Gürcistan olmak üzere çevre ülkelerle uluslararası işbirliğine gidilerek bölgenin sürdürülebilir turizm potansiyeli artırılabilir.
- Sürdürülebilirliğin sağlanması açısından bölge genelinde bütüncül bir arazi kullanım planı oluşturulmalı ve çevreyi tahrip eden parçalı, küçük ölçekli plan ve kararlardan uzak durulmalıdır.
- Bitkisel tür çeşitliliği açısından küresel ölçekte önemli bir yer olan Artvin'de sanayileşme, baraj, HES ve madencilik dolayısıyla ortaya çıkan çevresel yıkımla ilgili var olan tartışmalar ve itirazlar dikkate alınarak, sadece turizmde değil tüm alanlarda bütünlük bir sürdürülebilir kalkınma planlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aytuğ, H. K. (2011). Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal Turizm Uygulamaları ve Türkiye'de Gelişme Potansiyeli: Yeşilköy Örneği. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bell, S., Tyrvaenen, L., Sievanen, T., Pröbstl, U., & Simpson, M. (2007). Outdoor Recreation and Nature Tourism: A European Perspective. *Living Reviews in Landscape Research*, 1-38.
- Buckley, R. (2012). Sustainable Tourism: Research and Reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528-546.
- Commission of the European Communities. (2007). *Communication from the Commission - Agenda for a Sustainable and Competitive European Tourism*. Brussels.
- Dziuba, R. (2016). Sustainable Development of Tourism – EU Ecolabel Standards Illustrated Using the Example of Poland. *Comparative Economic Research*, 19(2), 111-128.
- Eminağaoğlu, Ö. (2015c). Artvin'de Orman Varlığı. Ö. Eminağaoğlu içinde, *Artvin'in Doğal Bitkileri* (s. 53-60). İstanbul: Promat.
- Eminağaoğlu, Ö., Akyıldırım Beğen, H., & Aksu, G. (2015a). Artvin'ine Genel Tanıtımı. Ö. Eminağaoğlu içinde, *Artvin'in Doğal Bitkileri* (s. 1-26). İstanbul: Promat.

- Eminağaoğlu, Ö., Akyıldırım Beğen, H., & Aksu, G. (2015b). Artvin'nin Flora ve Vejetasyon Yapısı. Ö. Eminağaoğlu içinde, *Artvin'in Doğal Bitkileri* (s. 27-52). İstanbul: Promat.
- Estol, J., & Font, X. (2016). European Tourism Policy: Its evolution and structure. *Tourism Management*, 230-241.
- European Commission. (2010). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions; Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe*. Brussels: European Commission.
- European Commission. (2016). *Guide on EU Funding 2014-2020 for Tourism Sector. Directorate-General Internal Market, Industry, Entrepreneurship & SMEs*. Belgium: European Union.
- European Commission. (2017 a). *Overview of EU Tourism Policy*. Retrieved 14.07.2017, https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/policy-overview_en
- European Commission. (2017 b). *Sustainable Tourism*. 01.11.2017 tarihinde https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable_en adresinden alındı
- European Commission. (2017 c). *Cultural Tourism*. 06.11.2017 tarihinde https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/cultural_en#cultural_routes adresinden alındı
- European Commission. (2017 d). *Sustainable transnational tourism products*. 07.11.2017, https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/transnational-products_en adresinden alındı
- European Commission. (2017 e). *COSME*. 07.11.2017 tarihinde <https://ec.europa.eu/easme/en/cosme> adresinden alındı
- European Parliament. (2012). *Directorate General for Internal Policies Policy Department B: Structural and Cohesion Policies Transport and Tourism the European Cycle Route Network Eurovelo*. Brussels: Publications Office of the European Union .
- EuroVelo. (2017). *EuroVelo Routes*. 30.10.2017 tarihinde <http://www.eurovelo.com/en/eurovelos> adresinden alındı
- Kafkasör. (2017). 27.10.2017 tarihinde 37. Kafkasör Kültür Turizm Sanat Festivali: <http://www.kafkasor.org/anasayfa#/hakkinda> adresinden alındı
- Mainil, T., Eijgelaar, E., Klijs, J., Nawijn, J., & Peeters, P. (2017). *Research for TRAN Committee – Health tourism in the EU: a general investigation, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies*. Brussels: European Union.
- Mikaeili, M., & Memlük, Y. (2013). Kırsal Turizm ve Kültürel Turizmin Bütünleşmesi ve Kırsal Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 87-91.

- Nyaupane, G. P., Morais, D. B., & Graefe, A. R. (2004). Nature Tourism Constraints: A Cross-Activity Comparison. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 540-555.
- OGM. (2015). *Türkiye Orman Varlığı*. OGM.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2013). *Artvin İlinde Doğa ve Turizmi Master Planı 2013-2023*. Orman ve Su İşleri Bakanlığı 12. Bölge Müdürlüğü Artvin Şube Müdürlüğü.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2017 a). *Hatilla Vadisi Milli Parkı*. 10.11.2017 tarihinde <http://bolge12.ormansu.gov.tr/12bolge/hatilavadisimilliparki.aspx?sflang=tr> adresinden alındı
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2017 b). *Şavşat Karagöl-Sahara Milli Parkı*, 10.11.2017. <http://bolge12.ormansu.gov.tr/12bolge/karagolsaharamilliparki.aspx?sflang=tr> adresinden alınmıştır
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2017 c). 11.11.2017 tarihinde Kaçkar Dağları Milli Parkı: <http://bolge12.ormansu.gov.tr/12bolge/kackardaglarimilliparki.aspx?sflang=tr> adresinden alındı
- Öztürk, H. E. (2011). Institution - Based Approach in Sustainable Tourism: Emerging Importance of Environmental Associations in Turkey . N. Kozak içinde, *Sustainability of Tourism : Cultural and Environmental Perspectives* (s. 155-181). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Pearce, D. g. (1992). Alternative Tourism: Concepts, Classifications and Questions. V. L. Smith, & W. R. Eadington içinde, *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism* (s. 15-31). University of Pennsylvania Press.
- Saarinen, J. (2006). Traditions of Sustainability in Tourism Studies. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1121-1140.
- Saarinen, J., Becker, F., Manwa, H., & Wilson, D. (2009). Introduction: Call for Sustainability. J. Saarinen, F. Becker, H. Manwa, & D. Wilson içinde, *Sustainable Tourism in Southern Africa Local Communities and Natural Resources in Transition* (s. 3-19). Bristol: Channel View Publications.
- Sharpley, R. (2000). Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide. *Journal of Sustainable Tourism*, 8(1), 1-19.
- Swarbrooke, J., & Horner, S. (2007). *Consumer Behaviour in Tourism*. Oxford: Elsevier.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017). *Artvin*. 25.10.2017 tarihinde Tanıtma Genel Müdürlüğü: <http://www.tanitma.gov.tr/TR,120661/2015-yili-yerel-etkinlik-takvimi.html> adresinden alındı
- TÜİK. (2014). *Seçilmiş Göstergelerle Artvin 2013*. Ankara: TÜİK.
- TÜİK. (2017). *Temel İstatistikler*. 10.10.2017 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden alındı
- TÜSİAD. (2012). *Sürdürülebilir Turizm*. 2012: Sis Matbaacılık.
- UNEP and UNWTO. (2005). *Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers*. Paris: UNEP and UNWTO.

UNWTO. (2016). *Tourism Highlights*. UNWTO.

UNWTO. (2017 b). *UNWTO World Tourism Barometer*. UNWTO.

UNWTO. (2017). *Definition*. 25.10.2017 tarihinde Sustainable Development of Tourism: <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5> adresinden alındı

Zolfani, S. H., Sedaghat, M., Maknoon, R., & Edmundas Zavadskas, K. (2015). Sustainable Tourism: a Comprehensive Literature Review on Frameworks and Applications. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30 (1), 1-30.